

PAPER DETAILS

TITLE: KIRGIZ FOLKLORUNDA VE SARKILARINDA ANNE İMAJİ

AUTHORS: Rasit ÇÖLOĞLU

PAGES: 37-58

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2639991>

KIRGIZ FOLKLORUNDA VE ŞARKILARINDA ANNE İMAJI

Özet

Kırgız folklorunda “anne”ye dair birçok anlatı ve inanç vardır. Bunlar inanç ve kökenlerle ilişkili mitolojilerinde, atasözlerinde, deyimlerinde ve destan metinlerinde kendini göstermektedir. Kırgızların anaerki dönemden kalan inançlarına dair birçok unsurun günümüze kadar ulaştığı ve yaşatıldığı gözlemlenmektedir. Umay Ene ve Bugu Ene kültürleri bunlardan yalnızca birkaç tanesidir. Şarkılar yalnızca modern eğlence sektörünün bir parçası değil, bir halkın kimliğinin özetidir. Halkbilim araştırmalarında şarkılar önemlidir. Bir halkı anlamak, içlerine girerek yakından tanımak şarkılarını bilmeden mümkün değildir. Kırgız şarkılarında anne konusuna yer veren eserler çok fazladır. Anne hakkındaki Kırgız şarkılarının tematik açıdan bir hayli zengin olduğu görülmektedir. Anne sevgisi, anne ve çocuğu arasındaki sırdaşlık ve dostluk şarkılarda en çok rastlanan konulardır. Bunun yanında annenin fedakârlığı, çocuğuna sunduğu güzellikler, nimetler; çocuğunu dokuz ay karnında taşıması ve ona hayatı hediye edişi; onu tüm zorluklara rağmen büyütmesi, ona hayat yolunda rehberlik etmesi ve dayanak olması; ona kol kanat girmesi ve merhamet göstermesi; çocuğun annesine duyduğu minnet; uzakta yaşayan veya ölmüş anneye olan özlem; annenin yaşlanması ve anneyi kaybetme endişesi; annenin değerinin anlaşılmasıyla doğan mahcubiyet, özür ve

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 5 / SAYI 4 / EKİM
2022

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Raşit ÇÖLOĞLU

Erciyes Üniversitesi,
Dr.,
rasitcologlu@gmail.com

Gönderim Tarihi
Recieved
08.08.2022

Kabul Tarihi
Accepted
29.10.2022

Atf
ÇÖLOĞLU, Raşit
(2022). “Kırgız
Folklorunda ve
Şarkılarında Anne
İmaji”, *Uluslararası
Türk Dünyası
Araştırmaları Dergisi*,
(5/4), 37-58.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

pişmanlık; anne için iyi dilekler ve dua temaları da şarkılarda karşımıza çıkmaktadır. Şarkılar incelendiğinde Kırgız kültüründe annenin ayrıcalıklı bir yerinin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız, folklor, şarkı, anne.

THE IMAGE OF THE MOTHER IN KYRGYZ FOLKLORE AND SONGS

Abstract

There are many narratives and beliefs about “mother” in Kyrgyz folklore. These show themselves in mythologies, proverbs, idioms and epic texts related to beliefs and origins. It is observed that many elements of the beliefs of the Kyrgyz from the matriarchal period have survived and survived. Umay Ene and Bugu Ene cults are just a few of them. Songs are not just part of the modern entertainment industry, they are the epitome of a people's identity. Songs are important in folklore studies. It is not possible to understand a people and get to know them closely without knowing their songs. There are many works that include the subject of mother in Kyrgyz songs. It is seen that the Kyrgyz songs about the mother are quite rich thematically. Mother's love, confidant and friendship between mother and child are the most common themes in songs. In addition, the sacrifice of the mother, the beauties and blessings offered to her child; carrying her child in her womb for nine months and gifting her life; to raise him despite all the difficulties, to guide and support him on the path of life; to take care of him and show mercy; the child's gratitude to his mother; longing for a distant or deceased mother; maternal aging and anxiety about losing the mother; embarrassment, apology and regret arising from the realization of the mother's worth; The themes of good wishes and prayers for the mother also appear in the songs. When the songs are examined, it is seen that the mother has a privileged place in the Kyrgyz culture.

Key Words: Kyrgyz, folklore, song, mother.

Giriş

Kırgız folklorunda “anne”ye dair birçok anlatı ve inanç vardır. Bunlar inanç ve kökenlerle ilişkili mitolojilerinde, atasözlerinde, deyimlerinde ve destan metinlerinde kendini göstermektedir. Bu unsurların önemli bir kısmı Türk Dünyasının diğer boylarının geçmiş ve yaşayan folklorunda da yer almaktadır. Ancak Umay Ene ve Bugu Ene kültürlerinde olduğu gibi günlük hayatta canlılığını sürdüren anneye dair kadim inançlar Kırgızlardaki kadar diğer boylarda yaygın değildir.

Bir milleti anlamak için şarkılarına bakmak gerekir. Şarkılar yalnızca modern eğlence sektörünün bir parçası değil, bir halkın ruhunun özetidir. Halkbilim araştırmalarında şarkılar önemlidir. Çünkü o halkı anlamak, içlerine girerek yakından tanımak şarkılarını bilmeden mümkün değildir. Şarkılar o halkın duygularını, özlemlerini, endişelerini, değerler sistemini, diğer halklara göre neleri daha çok önemsediklerini açığa çıkarır. Kırgızların şarkıları incelendiğinde anneye adanmış şarkıların sayısındaki fazlalık dikkat çekmektedir. Anneyi işleyen şarkılar müzik sektörünün önemli bir kısmını oluşturur. Kırgızların popüler müzikte anneye bu denli geniş yer ayırmaları onların kültür özelliklerinden kaynaklanmakta ve kökenleri Kırgız folkloruna dayanmaktadır. Kırgız toplumunun duygu örüntüsü içinde annenin yaptığı çağrışımlar diğer birçok temanın önüne geçmekte ve onlar için ruhsal bir ihtiyaç haline gelmektedir. İçinde yaşadığımız Orta Doğu coğrafyasının popüler müzik kültüründe öne çıkan ve tutulan şarkı temaları ile kıyas edildiğinde Kırgızların “anne” dışında, doğa sevgisi, vatan sevgisi ve atalara olan bağlılık konularında daha çok şarkı ürettikleri ve bu eserlerin Kırgız toplumunca talep edildiği fark edilmektedir. Benzer eğilimler diğer Güney Sibirya halklarının popüler müzik tercihinde de görülebilmektedir. Öte yandan konulara göre şarkı dağılımının dönemin sosyo-ekonomik ve politik yapısından etkilendiği de göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Sovyet toplumlarında kadın önemli görevler üstlenmiştir. Siyasette, ticarete, emek piyasasında, eğitim-akademi ve sanatta kadın kimi zaman erkeklerden daha çok ön plana çıkmıştır. Çocukların bakımında, evin çekip çevrilmesinde, beden gücü gerektiren her türlü işte kadının fedakârca tüm yükü omuzlaması bu toplumlarda ve özellikle çocukların gözünde kadının annenin değerini daha da artırmış, yeri doldurulamaz bir konuma yükseltmiştir. Annenin modern toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki bu işlevine Kırgız folklorunda anneye öteden beri verilen önem eklenince şarkı içeriklerinde annenin neden bu kadar popüler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada Kırgız folklorunda annenin öne çıktığı metinler ve inanışlar tespit ve analiz edilmiştir. Ardından son dönem Kırgız sanatçıların şarkılarında “anne” imajının nasıl ele alındığı konusuna odaklanılmış, bunun için de “anne” temalı şarkılar içeriklerine göre gruplandırılarak incelenmiştir. Makalede metin analizi yöntemi kullanılmıştır.

1.Kırgız Folklorunda Anne

1.1.Kırgız Mitolojisinde Anne

Kırgız mitolojisinde anne imajının mühim bir yeri vardır. Onlarda anneye verilen önem atalar kültürüyle ilişkilidir. Kırgızlarda canlı bir şekilde varlığını sürdüren atalar kültüründe ölmüş anne ve babalar kendinden sonraki nesilleri korumaya devam etmektedir.

Türk kültüründe annenin babadan önce geldiği görülmektedir. Keza “Dede Korkut Kitabı”nda anne babadan önce anılmaktadır. Bunun yanında

“Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”nda üç yerde “ata ana” ifadesi geçmektedir. Fakat, oğlanın anasına soylamasında “Ana hakkı Tanrı hakkı olmasaydı, Kara polad öz kılıcum tartayidüm, Alça kanun yir yüzine tökeydim” demesi arkaik Türk kültüründen gelen anaerkil döneme dair bir kalıntı olması bakımından ilginçtir (Yıldız, 2018: 116).

Kırgızlarda Umay Ene (Umay Ana) en dikkat çekici kutsal anne figürlerindendir. Umay Ana inancı Orhun Abideleri’nde Gök Tanrı ile birlikte net bir şekilde ifade edilen kutsal varlıklardan bir diğeridir (Dıykanbayeva, 2009: 87). Kaşgarlı Mahmut’un “Divanü Lugati’t – Türk” adlı eserinde, kadınların Umay’ı uğur saydıklarını, ana karnındaki çocukların, Umay tarafından korunduğuna inandıklarını belirtmiştir. Özellikle Kaşgarlı’nın “Umay’a tapınıldığı zaman bir oğul doğmakta” demesi dikkate değerdir (Kaşgarlı Mahmud, 1985: 167).

Kırgızlar da Gök Tanrı, yer-su ile beraber bolluğun ve çocukların koruyucu ruhu olarak Umay Ene’ye tapmışlardır. Diğer birçok Türk boyunda da Umay inancına dair izler bulunmaktadır. Ancak Kırgızlar Umay Ene inancını günümüzde de güçlü bir şekilde sürdürmekte ve onun varlığına inanmaktadırlar. Kırgızlarda Umay Ene, bolluğun ve çocukların koruyucu ruhudur. Bu mitolojik inancın binlerce yıl önce “Anaerkil Dönem”de ortaya çıktığı sanılmaktadır. Kırgızlar, Umay Ene’nin çocukları koruyan bir melek veya ruh olduğuna inanırlar. O kadınların ve çocukların piridir. Kırgızlara göre Umay Ene her zaman çocukların yanındadır. Fakat Umay Ene’nin çocukları terk ettiği zamanlar da olur. O zaman çocukların hastalanacağına inanılır. Umay hakkında geniş bilgi veren Seyidov, Umay’ı bir yandan güneşle ilişkilendirirken, diğer taraftan da Umay’ın sadece çocukları değil, bütün halkı koruyan kutsal bir varlık olarak görür. Ona göre Umay ateş ve ocak kültürleriyle bağlantılıdır (Dıykanbayeva, 2009: 87-88).

Günümüz Kırgızlarında Umay ile ilgili birçok inanış vardır. Çocukların geleneksel tedavi yöntemiyle iyileştirilmeye çalışıldığı ritüellerde “Benim elim değil, Umay – Ene’nin elidir” ifadesi kullanılır. S. M. Abramzon’un kayıtlarında da eskiden kadınların Umay Ene’ye taptıkları ve Umay, Fatma ve Zühre’nin kadınların anası olduğuna inandıkları yazmaktadır (Dıykanbayeva, 2009: 88).

Kırgız kültürüyle büyük benzerlikler taşıyan Altay Türklerinin kültüründe tıpkı Kırgızlardaki gibi ateş ailede kutsal sayılır ve “Ot ene” yani “Ateş anne” olarak isimlendirilir. Kırgızlarda yeni doğan bir çocuk beşiğe yatırılırken köyün çocuk sahibi yaşlı kadınlarından biri gelerek “bismillah, bismillah ateş anan korusun” diye dua ederken bir yandan da çocuğu ve beşiği ateş ile temizler. Kırgızlara göre “Ot ene” ve “Umay ene” birbirleriyle ilişkilidir. Bu iki mitolojik varlık aile ocağının ve soyun koruyucusudur (Dıykanbayeva, 2009, 61-62).

Isık Göl bölgesinde kalabalık bir boy olan “Bugu”lar kendilerinin “Bugu Ene”den yani geyik anneden geldiklerine ve geyiğin onları koruduğuna inanmaktadır. Valihanov, Poyarkov, Potanin ve Zagruciskiy gibi

halkbilimcilerin araştırmalarına göre Kırgızlarda bu tür boy adları totem anlayışından ortaya çıkmıştır (Dıykanbayeva, 2009, 116). Mitolojik bilinçte totem, tüm aileyi ve her bir kişiyi ayrı ayrı koruyan koruyucu bir ruhtur. Bilindiği gibi, eski zamanlarda insanlar totemleri ataları olarak algılandılar. Ölümünden sonra da kendilerinin totemlerinde veya onurlandırdıkları bir bitkide enkarne olacaklarına inanırlardı. Dünyanın birçok efsanesi, totemin bir kişi veya aile tarafından seçilmediğini, aileye “verildiğini” söylemektedir (Narınbayeva, 19). Birçok araştırmacı tarafından kanıtlandığı gibi, totem atasının zooantropomorfik görüntüsü, babanın rolünün ikincil olarak kabul edildiği ve çocuğun görünümünün animistik, totemik veya astral doğaya atfedildiği anaerkillik çağda ortaya çıkmıştır. Sosyal sistemin değişmesiyle birlikte, bu inançlar da değişikliğe uğramışlar ve daha sonra mitolojiden arındırılmaya tabi tutulmuşlardır (Narınbayeva, 2016: 21).

Velihanov'un 1850 yılında yazıya aktardığına göre Bugu Ene hakkındaki efsane kısaca şu şekildedir: İki kardeş ava çıkarlar. Bu sırada geyikler arasında yaşayan boynuzlu bir kız ve oğlan görürler. Oğlanı öldüren kardeşlere boynuzlu kız beddua eder ve daha sonra onların nesli kurur. Obaya getirilen kız oba reisinin oğluyla evlendirilir. Boynuzlu Hanım (müyüzdüü baybiçe) olarak adlandırılan bu kızın boynuzları her bahar düşer ve yeniden çıkar. Boynuzlu Hanım hizmetçisine başını yıkadığı suyu kimsenin basmayacağı bir yere dökmesini ister. Hizmetçi ise suyu içer ve olağanüstü bir şekilde hamile kalır. Ondan doğan çocuğundan Bugu boyu türer. Bu soy Boynuzlu annenin (müyüzdüü ene) suretini kutsal sayarlar ve başları sıkıştığında onu anarlar, dua ederler ve ona kurban keserler. Diğer kabilelerde Bugu kabilesine saygı gösterir ve onların Bugu Ene'den türediklerine ve kutsal olduklarına inanırlar. İnsanlar Boynuzlu Ana'nın Isık Göl'ün koruyucusu olduğuna ve onun ruhunun Isık Göl bölgesinde kimseye görünmeden uçtuğuna inanırlar (Dıykanbayeva, 2009, 116). Kırgız etnograflar S. M. Abramzon ve T. Bayaliev Kırgız şamanlarının da (bakşı) beyaz geyiği (ak maral) koruyucu ruhları olarak gördüklerini ve “Ak maral benim apakem!” (Beyaz geyik benim annemdir!) dediklerini belirtmektedirler (Narınbayeva, 2016: 20).

1.2.Kırgız Atasözü ve Deyimlerinde Anne

Kırgız folklorunda anne ve babanın atalar kültüründen kaynaklanan kutsal konumları onların atasözü ve deyimlerine de yansımıştır. Kırgızlar ata ruhlarını, ata mezarlarını kutsal sayarlar, saygı gösterir, gereken neyse yaparlar. Bu konuyla ilgili Ata arbagı ıyık/ “Ata ruhu kutsaldır”, Ata kargışına kalgan perzent onolboyt/ “Ata bedduasını alan çocuk kötülük görür”, Ata eneñdi sıylasan öz balandan cakşılık korosun/ “Ata anana saygı gösterirsen kendi çocuğunda saygı görürsün” ve Atanın kargışı ok/ “Ata bedduası ok” atasözleri iyi birer örnektir (Dıykanbayeva, 2009, 351-352).

Kırgız folklorunda kadına ve anneye verilen değer geniş bir yer tutmaktadır. Bu durum Kırgız atasözü ve deyimlerinde de kendini göstermektedir. Kırgızlarda anne-kız ilişkileri çok önemsenir. Kız

çocuğunun ilk öğretmeni olan annesiyle arasındaki ilişkinin gücü onun geleceğinde büyük bir rol oynar. Bu konu Kırgızlar atasözlerine de yansımıştır: Ataluu uul – kocoluu kul, enelüü kız –erke kız/”Babalı oğul sahipli kul, anneli kız gözde kız”, Atanı körüp uul ösöt, eneni körüp kız ösöt/”Babaya bakarak oğul yetişir, anneye bakarak kız yetişir”, Otko cakın işi küyöt, enege cakın kız külöt/”Ateşe yakın oturan kişi yanar, anneye yakın kız güler.” Atasız uul cetesiz, Enesiz kız nikesiz/ “Babasız oğul bakımsız, Annesiz kız nikahsız” (Kahraman, 2017: 121), Bala cakşısı atanın dañkı, kız cakşısı enenin dañkı/ “Çocuğun iyisi babanın ünü, kızın iyisi annenin ünü”, Ene körüp kız al, bosogo körüp törünö öt/ “Anneye bakarak kızını al, kapı girişine bakarak başköşeye geç” (Kahraman, 2017: 123).

Kırgızlarda anne ve baba hakkındaki atasözleri karşılaştırıldığında annenin babaya göre daha güvenli görülmektedir. Bu konu hakkında şu atasözleri örnek örnek gösterilebilir: Altın baştuu atañ menen kalğıça, salma baştuu eneñ menen kal/”Altın başlı babanla kalacağına, ağır başlı annenle kal” (Kahraman, 2017: 171), Atañdın bak oyluuu menen kalğıça, eneñdin baştıgı menen kal/ “Babanın bahçe düşüncesiyle kalacağına, annenin torbasıyla kal”, Atanın belegi küçtüü, enenin tilegi küçtüü/ “Babanın hediyesi güçlü, annenin dileği güçlüdür”, Atası cindinin – biri cindi, enesi cindinin baarı cindin/ “Babası deli olanın birisi delidir, annesi deli olanın hepsi delidir”, Orok karmap atañ kalğıça, oymok tutup eneñ kalsın/ “Orak tutarak baban kalacağına, yüzük tutarak annen kalsın”, Enenin sözü - nur, atanın sözü – ur/ “Annenin sözü nur, babanın sözü cezadır”, Atalaştan altoo bolgonço, Eneleşten eköo bol/”Baba tarafından altı (kardeş) olmaktansa, Ana tarafından iki (kardeş) ol” (Kahraman, 2017: 177).

Anne ve çocuk arasındaki ilişki, bağlılık, sadakat konusu da Kırgız atasözlerinde kendine geniş bir yer bulmaktadır. Bununla ilgili olarak Kırgızlar Caman kız tamak üçün ıylayt, cakşı kız enesin sıylayt/ “Kötü kız yemek için ağlar, iyi kız annesine saygı duyar”, Ene adatı – kızga ülgü./”Annenin âdeti kıza örnektir” (Kahraman, 2017: 180), Atañ karısa kul kılba, eneñ karısa küñ kılba/ “Baban yaşlanırsa köle etme, annen yaşlanırsa cariye etme”, Atanı sıylagan abiyip tabat, eneni sıylagan elge cagat/ “Babaya saygı duyan izzet bulur, anneye saygı duyan halkın hoşuna gider”, Ata-eneñdi saylasañ, öz balañdan opaa (cakşılık) körösüñ/ “Baba ve anneni sayarsan, kendi çocuğundan vefa (iyilik) görürsün”, Açtıktan ölsöñ da, ata-eneñdi taştaba/ “Açlıktan ölsem de, anne ve babanı bırakma”, Ene sütün aktoo – unutulguş karız/ “Anne sütünü ödemek unutulmaz borçtur”, Eneni conuña kötörüp üç ıret Mekkege cöo Barsañ da karızından kutulbaysıñ/ “Anneni sırtında taşıyarak üç kere Mekke’ye yaya gitsen de borcundan kurtulamazsın” demektedir (Kahraman, 2017: 182).

Annenin değerini anlatan şu atasözleri de Kırgızlarda annenin konumu göstermesi bakımından dikkate değerdir: Baatır eneden, argımak beeden tuulat/”Kahraman anneden, asil at kısıraktan doğar” (Kahraman, 2017: 184), Balanın körkü enede, köldün körkü kemedede/ “Çocuğun görkemliliği annede, gölün güzelliği gemide”, Dayranın körkü kemedede, Balanın körkü

enede/”Nehrin güzelliği gemide, Çocuğun güzelliği annede”, Caman aygır enesine tap beret/ “Kötü aygır annesine vurmak için el kaldırır”, Candın ıraatı (ırahatı) dene menen, Balanın ıraatı ene menen/ “Canın rahatı vücut ile, Çocuğun rahatı anne ile”, Ene çımçık batkan uyaga/ “Anne kuştur sığıdığı yuvaya”, Uuruluk kesip emes, enelüü bala cetim emes/ “Hırsızlık meslek değil, anneli çocuk yetim değil” (Kahraman, 2017: 185), Enelüü balanın özü tok, enesiz balanın közü tok/”Anneli çocuğun kendisi tok, annesiz çocuğun gözü toktur”, Enenin toguz uulu bolso da köp körböyt/ “Annenin dokuz tane oğlu olsa da çok görmez”, Ene ölsö, törkündön kadir ketet/ “Annen ölürse, akrabalarından kıymetin gider”, Er eneden tuulat, tulpar beeden tuulat/”Kocadan sonra saygı yoktur, anneden sonra akraba yoktur” (Kahraman, 2017: 188-189).

Kırgızlarda annenin millî değerlerle, vatanla ve halkla ilişkilendirildiği birçok atasözü de vardır: Ata – meken, ene – nur/ “Baba vatan, anne ışıktır”(Kahraman, 2017: 185), Ata-enenin kadının bilgen uul el bağar/ “Anne babanın kıymetini bilen oğul halkı besler”, Ene sıylagan eline cagat/ “Anneye saygı duyan halkın hoşuna gider”, Eneden tarbiya baştalat, ene gilden ulut saktalat, “Terbiye anneden başlar, ana dil milleti korur”.

Kırgızlarda anne ve annenin çocuğun hayatındaki önemi ve güçlü konumu hakkındaki deyimlerden birkaçı da şu şekildedir: ak sütün aktoo/ “Anne sütünün hakkını vermek”: Annesi razı olacak şekilde hizmet etmek, saygıda kusur etmemek (Nurmatov, 2008: 69), ak sütün keçüü /”Ak sütünden geçmek”/Hakkını Helal Etmek: Yavrusuna annelik memnuniyetini bildirmek, ak sütünü koyuu/ “Ak sütüne koymak”/Allah’a havale etmek Evlatlıktan reddederim, oğlum olarak kabul etmeyeceğim anlamında oğlundan memnun olmadığını bildirmek (Nurmatov, 2008: 69), beşik boon bek bolsun! “Beşik bağın pek olsun”/Analı Babalı Büyüsün! Yeni doğan bebeğin anne-babasını tebrik etmek, bebeğe iyi dileklerde bulunmak manasında (Nurmatov, 2008: 172), cumurunda uuzu cok/ “Yumrusunda ağzı olmamak”/Obur Doğduğunda anne sütüne doymamış, obur, aç. (Nurmatov, 2008: 284), Süt Akı/ Süt hakkı gelinin anasına dünürler tarafından verilen mal-mülk veya para (Nurmatov, 2008: 598), sütün ak kılıu/ “Sütünü ak kılmak”/Sütünü Helal Etmemek, Annelikten vazgeçmek, evlatlıktan çıkarmak (Nurmatov, 2008: 599), çuu basar çuu basma/ Kız kaçırıldığında, kızı kaçırın tarafın onun anne-babasından özür dilemek, gönlünü almak, tanışmak maksadıyla gelmesi geleneği (Nurmatov, 2008: 672).

1.3.Kırgız Destanlarında Anne

Kırgız destanlarında anne daha çok olumlu bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kahramanı erkek olan destanlarda kahramanın annesinin soylu bir kadın olduğu görülmektedir. Kırgız destanlarında karşımıza çıkan ideal anne tipi kadınların destandaki en temel eylemi, kahramanı doğurmak ve onu korumaktır. Kırgız destanlarındaki ideal annenin ailesine fayda sağlama, biri tarafından kandırılma, doğurma ve annelik yapma, dua etme düşmanla mücadele etme, eşinden ayrılma, isim

değiştirme, kahramana yardım etme, kahramanı uğurlama, bekleme ve ona kavuşma, kılık değiştirme, kuma ile uyumlu olma, öç alma, rüyada gelecekte haber alma, savaş aleti hazırlama, süt annelik yapma, yırtıcı hayvan etine aşırma, zor bir durumdan kurtulma gibi kahraman olan oğlu için çoğunlukla olumlu eylemlerde bulunduğu tespit edilmiştir (Aksoy, 2019: 212-213). Kırgız destanlarında anne her ne kadar önemli bir figürse de anne özlemi ve sevgisi kendisine fazla yer bulamaz.

Aksoy'un yaptığı araştırma sonucunda ideal anne tipinin, kahramanı kadın olan Kırgız destanlarında kahramanı erkek olan destanlara oranla daha az görünür oldukları ve gerçekleştirdikleri eylemlerle kahramana etkilerinin de sınırlı olduğu tespit edilmiştir (2019: 313).

Kırgız destanlarındaki ideal anne tipinin en iyi örnekleri Manas Destanı'nda yer almaktadır. Bu kadınlar Çıyırıldı, Kanıkey ve Ayçürök'tür. Destanda Manas'ın babası Cakıp oğlu henüz küçükken bile oğlunun cihangirliğinden çekinen biridir. Altaylarda Kalmukların boyunduruğu altında zenginleşen Cakıp oğlunun kavgaya, savaşa eğilimi yüzünden düzeninin bozulacağından endişelenmektedir. Manas'ın ölümünün ardından onun tahtına oturur ve Manas'ın karısı Kanıkey'i diğer karısında olma oğlu Abeke ile zorla evlendirmeyi ister. Kanıkey, Manas'tan hamile olduğunu söyler. Doğacak çocuk kız olursa onu öldürüp Abike ile evleneceğini, ama erkek olursa evlenmeyeceğini belirtir. Kanıkey bir erkek doğurur ve adını Semetey koyar. Cakıp ve diğer oğulları Abeke ile Köböş Semetey'i öldürmek isterler. Onlardan oğlunu korumak için Kanıkey kayınvalidesi Çıyırıldı ile babasının yanına, Buhara'ya kaçar (İnan, 1992: 131-134).

Semetey büyüyüp de babasının tahtına oturmak için geldiği zaman Cakıp ve üvey amcaları Abeke ve Köböş'ü tahtından indirir. Kanıkey yanına cesur yiğitlerden bir kaçımlı alıp kaçan Cakıp ve Köböş'ü öldürtür. Çıyırıldı ise Abeke'yi öldürtür. İdeal anne tipini temsil eden Kanıkey ve Çıyırıldı böylece Manas'ın emanetine saygısızlık eden Cakıp ve oğullarından intikamlarını almış olur (İnan, 1992: 145-416).

Destanın ilerleyen kısmında Semetey, Er Kıyaz ve Kaçoro'nun kurduğu pusuya düşer ve öldürülür. Bunun üzerine Ayçürök, Er Kıyaz'ın eline geçer. Ancak Semetey'in öldüğü sırada Ayçürök altı aylık hamiledir ve on iki ay sonra bir oğlan doğurur. Oğlanı öldürmek isteyen Er Kıyaz'a Ayçürök, altı ayı Semetey'in altı ayı senin, eğer oğlumu öldürürsen ak kuğu giyimimi giyerek Akın Han'a giderim ve senden intikamımı alırım der. Bunun üzerine Er Kıyaz oğlana dokunmaz ve toy düzenleyip oğlana ad koydurur. Böylece Ayçürök oğlunu kurtarmış olur. Yıllar sonra Ayçürök ve Semetey'in oğlu Seytek büyür, babasının ve annesinin başına gelenleri Külçoro'dan öğrenir. Bunun üzerine Er Kıyaz'ı öldürür. Semetey'in öldürülmesinin ardından koyun çobanı yapılan Kanıkey de Kaçoro'yu kılıçla parçalayıp kanını içerek oğlunun intikamını alır (İnan, 1992: 174-180).

2.Kırgız Şarkılarında Anne

Paker, şarkıların sözleri ile o şarkıların yaratıldığı toplumun duygu durumu arasındaki ilişki hakkında şöyle demektedir: “Popüler müzik belli bir dönemin eğlence kültüründe tüketim nesnesi olmanın ötesinde, insanların duygu dünyasını, özlemlerini ve açmazlarını ortak bir beğeni içinde yansıtan bir araçtır. Bu anlamda popüler müzik (sözleri) diğer popüler kültür ürünleri gibi, bir dönemin sıradan ideolojisinin, günlük hayatın ve kültürel kırılmaların izini sürebileceğimiz bir metin niteliği taşır” (2008: 88). Şarkılar yalnızca birer müzikal eserler değildir, pek çok müzik ürünü, bir toplumun kimliğini oluşturan kültürün, semboller ve davranış biçimleriyle dışa vurumudur (Vural, 2011: 398). Şarkıların konusu o dönemin taleplerine, yaşanan önemli olaylara, krizlere veya sevinçlere göre değişir. Toplumsal ya da kültürel bir kaos ya da anomi döneminde şarkıların melodik biçimi, sözleri ve türü geleneksel olandan ayrılır ve yeni bir yol bulmaya çalışır. Kırgızların son 30 yılda yaşadıkları politik, sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler şarkıların türünde, içeriğinde ve icra tarzında dikkat çekici değişimlere neden olmuştur. Değişim süreci Kırgızistan’ın durulmayan toplumsal yapısına paralel olarak günümüzde de devam etmektedir. Kırgızlar yalnızca komşu halkların müziklerinden değil, küresel düzeyde kendini gösteren müzik türlerine de ilgi duyarak Kırgız müziğinin tür ve tema olarak daha renkli ve zengin bir hale gelmesini sağlamaktadır.

Türk Dünyasında icra edilen şarkıların temaları hakkında Türkiye’de yeterli çalışma yapılmamıştır. Üzerinde durulmayan bu temalardan biri de “anne”dir. Türkiye’de “anne” konusunda şarkılar Kırgızistan’a kıyasla bir hayli sınırlıdır. Kırgızistan’da yalnızca 2000’li yıllarda üretilmiş “anne”ye adanan şarkı sayısı 100’ü bulmaktadır. Kırgızistan’ın nüfusunu Türkiye’ye ile kıyasladığımızda Kırgızların şarkılarında anne konusuna daha çok önem verdikleri görülmektedir. Öte yandan Türkiye’de anne temalı klasik ve modern şiirde birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu şiirlerde anne sevgisine, anne özlemine, anne-çocuk ilişkisine, sevgili/aşk gibi kavramların anne imajıyla ilişkilendirilmesine yer verilmektedir (Aktaş, 2012; Çavdar, 2016). Cumhuriyet Dönemi şiirinde anne sevgi dolu, şefkatli, özverili ve öğreticidir. Şairler anne temalı şiirlerinde yaşamlarındaki acı ve sorunlardan dolayı kimi zaman ana rahmine dönüşü arzulamakta, çocukluklarına özlem duymakta, annesizliğin yoksunluğunu çekmekte, anne ve ölümü düşünmekte, eş-sevgili seçimlerinde örnek/model olarak anneyi görmekte ve kadını annelik ile idealize etmektedir (Tosun, 2009). Türk şiirinde annenin dikkat çekici bir şekilde işlenmesine rağmen şarkılarda bu konunun yeterince popüler olmamasının nedeninin Türk müzik endüstrisinin eğilimleri ve tüketici tercihleri olduğu tahmin edilmektedir.

Anne konusunu işleyen Kırgız şarkılarında yoğun duyguların peş peşe sıralandığı görülmektedir. Bu konudaki şarkıların içerik zenginliği dikkat çekicidir. Şarkılarda anneye karşı yalnızca sevgi, özlem ve pişmanlık işlenmez. Anneye çocuğu arasındaki dostluk, annenin değerli ve güzel şeylere benzetilmesi, onun hayatın kaynağı olarak görülmesi, annenin

yaşlanmasının üzüntüyle karşılanması, anne yaşıyorsa sağlığı ve ölmüş ise ruhu için dua edilmesi de anneye ilgili şarkıların genelinde rastlanan ortak unsurlardır. Anne temalı şarkılar Sovyetler Birliği ve sonrası ilk yıllarda çok yaygınken sonraki on yıllarda eskisi kadar üzerinde durulmamıştır. Son yıllarda ise anne konulu şarkılar yeniden popüler hale gelmiştir. Kırgızlar yanında Tuva, Moğol gibi güney Sibiry göçebelerinin de şiir ve şarkılarında anne özlemi ve sevgisi çok belirgindir. Bu halkların şarkıları tema bakımından incelendiğinde anne- baba sevgisi, evlat sevgisi, vatan toprağı sevgisi, doğaya olan aşk, atalara olan bağlılık kadın erkek ilişkilerinden daha geniş yer kaplar.

Kırgız şarkılarında en sık karşılaşılan temalardan biri anne sevgisidir. Çocuk annesine karşı büyük bir sevgi beslemektedir. Çünkü anne çocukları için iyilik isteyendir, çocuğunun en yakını, sırdaşı, dostu ve onun kıymetlisidir. Çocuklarının en yakını, şansı, neşesi, parlak gökyüzü, evin ışığı ve mutluluğudur:

Can küyörüm maga,/Sen süyörüm apa,/Bar asılım apa,/Inagımsıñ.
(Tilekeeva, 2019).

Caşoomdun carık asmanı/İrımın bütpös dastanı/Apakem menin
bakıtım/Asılım cakınım... Üyümdün cangan çıragı/Caşoomdun calgız
ınagı/Apakem menin sırdaşım/Kımbatım cakınım (Cumabekov, 2022)

Asıl enem, taalayım sensiñ enem,/Cırgalım sen, bakıtım
sen,/Süyüktüü menin enem. (Kalıkov, 2018).

Anne kimi zaman çocuğunun sırdaşıdır. Bu yüzden onun en yakın arkadaşı olarak da kabul edilir:

Sensiñ apam sırdaşım cakınım/Sensiñ apam kımbatım asılım
(Baekov, 2020(a)).

Çocuğu annesine hayranlık duymaktadır. Onu anlatırken dünyaya gözlerini ilk açtığı anda annesinin kendisindeki izlenimlerden bahseder. Annesinin yürüdükçe çiçekleri açan elbisesi ve eşarbi, övgülere layık kokusu, ellerinin sıcaklığı ve yumuşaklığı çocuğunda hayranlık uyandıran unutulmaz hatıralardır. Anne çocuğu için dünyadaki en güzel kadındır ve büyüleyicidir:

Men düynönü apam menen taanısam,/Men apamdı köynögünön
taanıgam./Tirüü bolçu köynögünün güldörü,/Baskan sayın bacırayıp
açılğan./Men düynönü apam menen taanısam, Men apamdı cıtı menen
taanıgam./Cıttaçu ele, magdıratıp cıtına,/Çıkpaçı ele, çıkpaçı ele
canıman./Men düynönü apam menen taanısam,/Men apamdı koldorunan
taanıgam./Cıluu bolçu, cumşak bolçu koldoru,/Karmaşkanda bala boyum
balkıgan./Men düynönü apam menen taanısam,/Men apamdı coolugunan
taanıgam./Tirüü bolçu coolugunun güldörü,/Baskan sayın bacırayıp
açılğan!/Men düynönü apam menen taanıgam,/Men apamdı külküsünön
taanıgam. (Karimova, 2015).

Enem enem enem calgız enem/Düynönün eñ suluusu menin enem (Baekov, 2020 (b)).

Annenin çocuğuna duyduğu sevgi koşulsuzdur. Çocuğunu her koşulda sever, ona değer verir ve yalnızca o çocuğu için gerçekten üzülür:

Çaçımdı tarasam da, tarabasam./Küzgünü karasam da, karabasam./Bir gana apam meni çanıp ketpeyt./Bir gana apam kebin tanıp ketpeyt./Kiyimim cupunubu, aşkerebi?/ Caşoomo kış kelebi, caz kelebi./Bir gana apam meni süyüp turat, ... Apakem calgız adam, calgız adam,/Apakem çındap meni ayaarım da (Tilekeeva, 2020).

Kırgız şarkılarında anne için birçok benzetme kullanılmıştır. Bunların başında “ay” gelmektedir. Berrak ve temiz akan suyla birlikte gece parlayan aya veya dünyayı aydınlatan ay ışığına benzetilir anne:

Enekem ay, taza akkan suuday//Tañ atkan nurday erte elebi keç kirebi/Berekem ay, zam zamdan urtam (Atabekov, 2017).

Şaňdangan şoola bolduñ bul cüzümö./Asmanda ay nurunday asıl enem. (Kalikov, 2018).

Bulaktay tunuk suusuñ apakem/Carkıldap tiygen künsüñ apakem/Tündö nur çaçkan aysıñ apakem (Tilenov, 2020).

Törögön carık düynö körsötkön ay/Töründö aalam teñsiz berekem ay (Baekov, 2020(b)).

Yine birçok şarkıda anne için “altın annem” ve “kıymetli annem” gibi benzetmeler kullanılır:

Tüşkörsöm tüştü oñunan corugan altın apam/Tügöngüs tüşüktördön korugan altın apam./Üç bölüp tün uykusun uktabay meni karap/Ontosom, çoguu ontop, oorugan altın apam./Kaңçalık kıynalsam da baarına tütökön apam./Kaygırıp kapalansam arıltkan cüktön apam. (Dobr, 2017).

Altın, asıl apakem./Ar ubak küyörüm/Enekem, ay, apakem, ay. (Mırza, 2017).

Uzun ömür kaalaymın./Altın apakem (Nasip, 2015).

Ömürdün şaın candırgan altınım apakem/Ar kaçan sizdi sagınamın men... Altın apam asıl apam kartayba suranam/Külküñüzdön kün cılmayat erkelep kubanam/Altın apam canım apam ooruba eç kaçan/Cüzüñüzdön düynö carık bul ömür caynagan (Omor, 2020).

Kırgız şarkılarında anne için kullanılan en dikkat çekici benzetmelerden birisi de annenin kutsal bir geyiğe benzetilmesidir. Kırgız mitolojisinde sık karşılaşılan, bir kısım Kırgızların kökenlerini dayandırdıkları, Kırgızların genelinin kutsal kabul ettiği “bugu ene” yani anne geyik motifi burada çocuğun annesi ile özdeşleştirilir. Bu benzetme ile Kırgızlarda anneye verilen değerin büyüklüğü anlaşılmaktadır:

Sagınıçtay elesiñ/Saanalğıs dem beresiñ/Apakem ken aalamga/Sen ıyık bugu enesiñ (Aytiev, 2020).

Bir diğər şarkıda ise annenin çocuğu için uykularını feda edişine atıfla sonsuz geceler boyunca bekleyen bir kuşa benzetilir:

Tübölük tün küzötkön kanattuuday,/Uykudan çolpon közün açkan enem. (Kalikov, 2018).

Anne Kırgızlar için hayatın kaynağıdır. O çocuğuna hayatın meyvesini verir. Anne temiz bir pınardır ve sonsuz berekettir çocuğu için. Onu büyütür, daima korur, ona sayısız nimetleri sunar ve ondan ilgisini esirgemez. Bu yüzden anne en derin hürmete layıktır:

Tögülgon nurday meerimiñiz arnaganım dediniz/Çaşoonun cemişin maga tandap siz berdiñiz (Omor, 2020).

Caratıp bul çaşoogo carık nur bergenine./Baktıluu çaşoo berse mömölüü cemişinen,(Dobr, 17).

Ömür bergen maga,/Köñül bölgön maga,/Kuday bergen maga,/Ay, künümsüñ./Kamkorlorum daana/Kubat berer maga/Atam menen apam,/Baylıgımsız, (Tilekeeva, 2019).

Möltür bulagımsıñ/Apakem menin biyik uranımsıñ/Ay Apakebay bul düynödö barktap baalarımsıñ/Apake menin bakıt taalayımsıñ/Çeksiz berekemiñ/Salkın kölökömsüñ/Asılım beyiş bağım sen ekensiñ (Nazmi, 2016).

Annenin hayatın kaynağı olarak görülmesinde annenin çocuğunun açlığını, susuzluğunu gidermesi kadar hiç şüphesiz çocuğu dünyaya getirişinin de büyük bir etkisi vardır. Bu sebeple şarkılarda annenin çocuğunu dokuz ay karnında taşıması da unutulmamıştır:

Toguz ayda tolgonup tapkan enem/Tamagiñdın tattuusun maga bergen (Baekov, 2020(a)).

Suusasam suuga kandırdıñ/Meerimiñ öçtü asılım/Toguz ay kötörgöñsüñ (Şer, 2020).

Doğum ve beşik Kırgız kültüründe ayrılmaz parçalardır. Kırgızların kompleks beşik folkloru şarkılarda da kendine yer bulur. Şarkı metinlerinde beşik “ak beşik veya altın beşik” olarak kutsal ifadelerle karşımıza çıkar. Beşik annenin fedakârlığının sembolüdür. Çocuğu için gerekirse canını feda eden annenin salladığı beşik uykusuz gecelerle, büyük bir ilgi ve merhametle özdeşleşmiştir:

Termetip ak beşikke bakkan ene/Termelip uyku körböy catkan ene/Kıyamat köpürödön ötkön sımal/Kıynalıp arañ meni tapkan ene (Batırov, 2022).

Tamçiday denedegi sütüñ menen,/Talpıntıp ak beşikke bakkan enem./Nuruña, meerimiñe magdıratkan... Uykudan çolpon közün açkan

enem./Aldıña acal kelip tursa dağı./Men üçün candı kurman kıl at eleñ.
(Kalikov, 2018).

Ak beşike bölögönsüñ/Kıymılınan közdöründün/Baardığın
tüşüngönsüñ (Şer, 2020).

Altından beşigin bar enekem ay (Baekov, 2020(b)).

Talıkpay emgek kıldıñ balañ üçün./Taş carıp ketüügö da dayar
küçü./Talpıntıp ak beşikke böpölögön./Apamdan ayadımbı cürögümdü? (Primberdiev, 2016).

Annenin çocuğunun hayat yolunda üstlendiği rol de şarkılarda
üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Bu rollerin başında rehberlik
gelmektedir. Anne çocuğuna doğru yolu gösterici, öncülük edici, onu uyarıcı
ve eğiticidir:

Talıkpastan cetelep col körsötüp/Bul çaşoodo közümdü açkan ele
(Baekov, 2020 (a)).

Körsötüp tuura coldu tarbiya bergenine. (Dobr, 2017).

Anne, koşulsuz sevgisi ve sarsılmaz bağlılığıyla çocuğuna en büyük
destek ve onun için hayat yolunda sarsılmaz bir dayanaktır. O desteği,
koruyuculuğu ve manevi heybetiyle bir dağa benzetilir:

Too bolup tirek bolup apañ tursa/Turmuştan andan bölök emne kerek
(Rayimbekova, 2020).

Apakem menin calgız ayarımısın/Apakebay bul düynödö/Barktap
baalarımısın/Apakem menin bakıt taalayımısın (Nazmi, 2016).

Çaşoodo apakem too boldu./Kalkalap meni camgırdan./Çaşıymın
toolordu körgöndö./Apakem turganday aldım da. (Satılganova, 2008).

Anne çocuğu için gerçekten endişelenendir. Bu kaygıyla kimi zaman
geceleri uyuyamaz, düşüncelere dalar. Çocuğunun yerine de endişe duyarak
onu hayatın kaygısıyla yorulmaktan korumaya çalışır:

Apakem ay künüm ayım/Baldarıñ üçün tartın kança ubayım
(Momunov, 2022).

Tüşkörsöm tüştü oñunan corugan altın apam/Tügöngüs tüşüktördön
korugan altın apam. (Dobr, 2017).

Tün uykudan tuyşölüp bakkan enem/Eç bir candı saga teñ tappay
kelem (Baekov, 2020 (a)).

Alıs ketsem üyümdön, kabatırılanıp./Künü-tünü uktabay sanaaga
batıp. (Nasip, 2015).

Apakem, altınım, kartayba./Kabatır bolup sen kaygırba./Çaşoomo
cılıuluk bererim./Bar bolgun sen baktıma. (Abdırazakov, 2018).

Anne sonsuz bir merhamet duymaktadır çocuğuna ve onun en büyük koruyucudur. Bu yönüyle çocukların koruyucusu “Umay ene”nin rolünü üstlenir. Bu merhametin büyüklüğü, sonsuzluğu “okyanus”a benzetilir ve büyük bir saygıyı hak etmektedir. Annelerin saflık ve merhamet dolu kalbi çocukları için üzüldür. Anneler çocukları için göz yaşı dökerler ve saçlarına aklar düşer. Onların kutsal “anneliği” evreni korumaktadır:

Meerimiñ okeanday/Çaşoomdun sen tüzösüñ/Negizin apam (Momunov, 2022).

Agargan ar bir çaçıñ, biz üçün akkan çaşıñ,/Aalamdı saktayt tura enelik ıyık atıñ... Tügöngüs tüşüktördön korugan altın apam. (Dobr, 2017).

Meerimine taazim kılam apake/Arnap koygon al kuçunun but baarın (Tilenbaev, 2013).

Asırayt «balam» dep,/Meerim tolgon cürök./Aylanıp küyüngön ene gana,/Aruu tolgon cürök. (Mırza, 2017).

Törümdün körkü apakem/Meerimiñ çeksiz keñ eken/Uul-kızdan körüp sıy-urmat (Berdibekov, 2022).

Annenin çocuğu için yaptıkları, çektikleri ve üstlendikleri şarkılarda sık sık minnetle anılır. Minnet, anneye karşı görevlerin başında gelmektedir. Elinden annesi için hiç bir şey gelmeyen çocuk en azından annesinin saf sevgisi, emeği ve fedakârlığı için minnet duymayı bilmelidir. Zira çocuğun yapacağı hiçbir şey annesine olan borcunu ödeyemez:

Apakem ay künüm ayım/Bizdi bagam dep/Tarttıñ kança ubayım/Atıñdan kağılayın (Momunov, 2022).

Apa, dayıma sen menen maktanamın,/Apa, men seni Mekkege alparamın,/Apa, beyiş go sen barda dört tarabım,/Bulagımsıñ. (Tilekeeva, 2019).

Apakem, menin apakem/Aalamda calgız berekem. (Sadıraliev, 2012).

Meni kanday meenet menen östürdüñ,/Balalıktın baktısınan kemitpey. (Kayratova, 2020).

Künü-tünü uktabay sanaaga batıp./Kara çaçıñ agartıp, bizdi çoñoyttuñ,/Rahmatımdı aytsam da, tamanıñdan öpsöm da./Azdık kılát apakem. (Nasip, 2015).

Eneler biyikterdin biyigi eken/Enenin ar bir sözü ıyık eken/Cıluuluk meerim tögüp meni östürgön/Enekem uzak ömür çaşasa eken (Batırov, 2022).

Özüñ bar bak dayım/Özüñdü barktayın/Carıgım sen üçün (Tumonbaev, 2022).

Kimi şarkılarda anneye duyulan minnet dinsel motiflerle sunulmuştur. Çocuk minnetin doğurduğu borçluluk hissiyle anneyi Hacc veya Umre ibadeti için Mekke'ye götürmeyi ister. Bu durum Sovyet Birliği sonrası günden güne İslam'ın yeniden ilgi odağı hâline geldiği Kırgızistan'da sosyal gerçekliğin de bir yansımasıdır:

Erçişe cürsö nebereñ/Umra mekke acılık/Barganga soobu teñ eken (Berdibekov, 2022).

Apa, dayıma sen menen maktanamın,/Apa, men seni Mekkege alparamın, (Tilekeeva, 2019).

Anneye duyulan minnet annenin eşsizliğiyle de ilişkilidir. Çünkü hiçbir karşılık beklemeyen, her zaman çocuğunun yanında olan, bıkmadan çocuğuyla ilgilenen, her zaman yardımına koşan, güzel sözlerle teselli veren tek kişi ve tek canlı annedir. Kimse onun gibi merhamet gösteremez:

Caşoomo carık bergen calgızım canım apam./Can tartıp dayım maga canımda calgız gana,/Carooker apakebay, bul ırım calgız saga./Tamçıday sütün berip talıkpay bakkan apam./Alısta cürsö dağı balam dep şaşkan apam./Bal şirin sözdör menen eritken can düynömdü./Ar dayım bir özümö süyüktüü cakkan apam. (Dobr, 2017).

Başkalar meerim tögüp tursa dağı/Baarı bir öz apañday bolboyt eken/Bulbuldar bak içinde sayrayt eken/Tuuganga taaringanga bolboyt eken/Başkalar seni sıylap tursa dağı/Baarı bir bir tuuganday bolboyt eken (Şamşiev, 2020).

Eç bir candı saga teñ tappay kelem/Künü tünü oyonom asıl apam (Baekov, 2020 (a)).

Dem berem batañ ulam/İyilip taazim kılam/Düynödö teñdeşi cok/Cansıñ apakem (Momunov, 2022).

Anneye duyulan minnetle ilişkili olarak “süt hakkı” kavramı da şarkılarda sık sık geçmektedir. Kırgız atasözlerinde “Atañdın akısın, eneñdin sütün unutup/ Babanın hakkını, annenin sütünü unutma”veya “Ene sütün aktoo – unutulmuş karız/Anne sütünü ödemek unutulmaz borçtur” şeklinde de geçen annelik hakkından dolayı ona minnet borcunu, hizmet etmeyi ve saygı göstermeyi temsil eden“Ak Sütün Aktoo” (Anne sütünün hakkını vermek) ve “Süt Akı”(Süt hakkı) deyimleri de şarkılarda yer almaktadır:

Eneke eki düynö sütüñ aktaym/Almaluu özüñ bakkan bağıñdaymın (Baekov, 2020 (b)).

Kantkende men ak sütün aktaar elem/Bir men üçün küç kubat askam eleñ (Baekov, 2020 (a)).

Ak sütün aktasam deym/ Altın apakem (Momunov, 2022).

Apakem köp çaşa/ Ak sütüñ aktaym (Tumonbaev, 2022).

Sırdaşım menin özünüüz cırgalım apakem/Ak sütünüzdü aktasam eken (Omor, 2020).

Aktaym dep men ak sütün büt aalamga car salamın. Talıkpas emgenine, ak sütün emgenime,(Dobr, 2017).

Doğrudan “Ak Sütün Aktoo” ve “Süt Akı” deyimlerine yer verilmesi de anne sütü çocuğun büyümesinde rol oynayan ve minnet duyulması gereken değerli bir varlık olarak Kırgız şarkılarında karşımıza çıkar:

Tamçıday denedegi sütün menen,/Talpıntıp ak beşikke bakkan enem. (Kalikov, 2018).

Ukkanmın maga arnagan sözdörüñdö/Körgönmün meerim tökkön közdörüñdö/Eneke senin appak sütün ele/Erkelep erezege cetpedimbi (Batırov, 2022).

Annesini anlatan çocuk için anneye dair en güçlü duygu özlemdir artık. Annenin çocuğuna, çocuğun annesine duyduğu sevgi, annenin çocuğu için fedakârlığı, onun hayatındaki önemli rolü ve anneye karşı minnet aslında derin özlem duygusunun gölgesinde anlatılır. İlhamın kaynağı annenin eksikliği, yoksunluğu ve uzaklığıdır. Bu hakikî yalnızlık demektir. Dile getirilen özlem, çocuğun kendi hayatında annesinin özel konumunun altını çizmesiyle daha da belirgin hâle gelir. Annenin kutsallığı özlem sayesinde anlaşılır. Anne özlemi artık çocuğun her günündedir:

Ay-kündöy tegiz bolgon,/Caşoomo negiz bolgon/Men üçün ayabagan,/Meerimi deñiz bolgon,/Sagındım, apa, sizdi.(Sagıncı, 2021).

Alısta cürsö sagınam,/Körgöndö çerim cazılğan./Alladan kiyin meerimdüü,/Iyık zat barbı apadan? (Sadıraliev, 2012).

Ömürdün şaın candırgan altınım apakem/Ar kaçan sizdi sagınamın men (Omor, 2020).

Kündö sagınam seni apakem/Apakem sensiñ menin baylıgım (Tilenov, 2020).

Anne özlemi, annenin yaşlanmasıyla farklı bir tada bürünür. Artık üzüntünün kaynağı anneden uzak kalmak değildir. Zira ayrılıkların bile bir gün son bulabilir. Ama annenin ölüme yaklaşması kaçınılmaz bir olgudur ve gerçek hasret her gün biraz daha yaklaşmaktadır. Çocuk çaresizce annesine yalvarır yaşlanmaması için. Bunun önüne geçilemeyeceğinin elbette farkındadır. Çocuğun gözünde o en güzel annedir ama yaşlılığı çok ani gelmiştir. Hayatın bu kadar hızlı geçişi çocuğu derinden yaralar. Annesinden sütünü helal etmesini ister ve bunun yollarını düşünür. Anne yıllardır çocukları için kendini feda etmiş, böylece yıpranmıştır. Annenin, çocuğun endişelenmemesi ve üzülmemesi için yılladır gösterdiği çabayı şimdi çocuk üstlenmek ister. Onu korumaya çalışır. Beyhude yere annesinin yaşlanmaması için dilekte bulunur:

Enekem oou kartaybaçı suranamın/Ak sütündü bilbeym kantip men aktaymın/Enekebay kartaybaçı suranamın/Ak sütündü bilbeym kantip men aktaymın/Baldarım dep bırış tüştü ak cüzünö/Tapkanındı balama dep, kam körböysüñ özünö (Damirbekov, 2017).

Apakem, altınım, kartayba,/Kabatır bolup sen kaygırba. (Abdirazakov, 2018).

Çaşadı enem karıdı enem/Karıdı enem/Es alıñ cumuş bolso özüm kılam/Közümdün karegindey sizdi saktaym (Baekov, 2020 (b)).

Düynödö suluu sen go apakem/Çaçtarıñ bolso ak tartat nege/Baykabaptırmin karıganıñdı/Nege apakem nege apakem (Tilenov, 2020).

Cıldan cılga ulgayamın/Apamdı oylop muñayamın/Cürök sizdayt körgönümdö/Apamdın kartayganın (Şer, 2020).

Altın apam asıl apam kartayba suranam/Külküñüzdön kün cılmayat erkelep kubanam/Altın apam canım apam ooruba eç kaçan/Cüzüñüzdön düynö carık bul ömür caynagan (Omor, 2020).

Cıldar uçat kılçaybastan culunup/Kılıç mezgıl oz kılınan surulup/Kapalantat baratkanı kolundun/Aylasızdan karılıka sunulup/Enekebay aylasızdan karılıka sunulup (Tilenbaev, 2013).

Kimi çocuklar ise annenin değerini yıllarca bilememiştir. Dizeler mahcubiyet, özür ve pişmanlık doludur. Kendi için çalışan çocuk annesini unutmuştur, incitmiştir. Herşeye sahip olsa da annesini yalnız bırakmıştır. Hatalar çoktur. Fakat nihayet çocuk yanlışlarını, annesinin değerini anlar ve akıllanır. Artık özür dilemekte, sütünü helal etmesi için çabalamaktadır:

Den sooluk kadırın oorukçan can bilet,/Oorunun kadırın booruker can bilet./A birok atanın kadırın kim bilet? (Amanova, 2016).

Meerimdüüm, berekem apakem,/Katalık ketirsem keçirgen. (Abdirazakov, 2018).

Baylıktı üyüp saldım özüm üçün./Meerimsiz uşunçalık taş boormunbu,/Oo dostor, emne kıldım apam üçün?!.. Beş kolum teñ cumşadım dünüyögö,/Kızıgıp kaydağı bir köz körgöngö./Kolumda baarı tügöl tursa dağı,/Apake ıraa körböy bir özüñö Esine keldi mına bugün uuluñ,/Eneke özüñüzgö men kayrıldım./Enege cetpey cürgön kança can bar,/Enesi bar adamdın baktısı bar. (Primberdiev, 2016).

Özüñdö dalay keyittim/Akılga emi keziktım... Keçirgin apa keçirgin/Ak sütüñdö aktaar bekenmin/Keçirgin apa keçirgin/Ak batañdı alıp/cetildim/Balam dep sokkon cürögüñ/Üzülböy ar kün müdürü/Keçirgin (Berdibekov, 2022).

Kırgız şarkılarında anne ile cennet sık sık bir arada yer almaktadır. Cennet kokusu anne kokusuna benzetilmektedir. Annenin izinde Cennet nurunun damlamaya devam etmesi istenmektedir:

Beyiş cıtı, balkim ene cıtınday,/Cıttap alsam cırgay tüşöm uşunday./Bolgon üçün enelerdin meerimi,/Bütün boydon turat düynö buzulbay. (Kayratova, 2020).

Eneler şam çıraqtı cana bersin/İz ene beyiş nuru tama bersin/Enekem erkeletip meni östürgön (Batırov, 2022).

Anne ve Cennetin bir arada yer aldığı en dikkat çekici noktalardan biri de “Cennet annelerin ayakları altındadır” Hadi-i şerif’ine atıfta bulunulan dizelerdir. Söz konusu ifade İslamî bağlamın dışında atasözü gibi kullanıldığı gibi Hz. Muhammed’den bahsedilmek suretiyle söz konusu Hadis-i Şerif’ten alındığı da görülmektedir. Bu da Kırgızistan’ın günlük hayatında İslam’ın temel kaynaklarına artan ilgiyi de göstermektedir:

Unutpaylı beyiş törü enenin tamanında. (Dobr, 2017).

Tamanıñdın astında beyişim bar apake/Paygambarım taktap kelgen asıl ene (Damirbekov, 2017).

Enenin cürögündö meerim kölü,/Enenin tamanında beyiş törü. (Primberdiev, 2016).

Tamanı astı beyiş/Aruuzat sensiñ enekem (Berdibekov, 2022).

Kırgız şarkılarında annenin acılardan, hastalıktan uzak, sağlıklı, uzun ve mutlu bir ömür yaşaması için dilekler söylenmekte ve dua edilmektedir. Annenin uzun bir hayat yaşayıp torunlarına da rehberlik etmesi temennilerine yer verilmektedir. Anne hasta ise sağlığı için, eğer ölmüşse Ahiret’te Cennet’e girmesi için Tanrı’ya dua edilmektedir. Çocuğunu sevgiyle büyüten annenin ardından biraz daha uzun yaşamadığı için duyulan üzüntü dile getirilmektedir:

Oorubay uzak çaşa/İlayım/Apakem ay künüm ayım/Baldarıñ üçün tartın kança ubayım/Törümdö bolup dayım/Oorubay uzak çaşa (Momunov, 2022).

Ak niet ak emgegiñ/Den sooluguñdu bersin/Oorubañız eç kaçan/Caratkandan tilegim/Menin tilegim (Aytiev, 2020).

Sizden alıp tarbiya, tunuk dilibiz./Baldarıñdı çoñoyttuñ, urmat-sıyın kör,/Nebere da cetelep, alar saga erkelep,/Uzak ömür sürüñüz... Oorubaçı apakem,/Uzun ömür kaalaymın./Altın apakem (Nasip, 2015).

Cılmayıp eriniñ/Apakem tübölük bolup baktıluu/Bolbosun takır kaygıruu (Cumabekov, 2022).

Sagındım seni apakem/Köz caştı aarçıym karekten/Cürsö dep dayım deni sak/Kudaydan tileym berekem/Keçirgin apa tentegin/Erkelep saga kelemim (Berdibekov, 2022).

Tileymin Caratkandan calınıp men künügö,/Berse dep apakeme akırettik beyişinen. (Dobr, 2017).

Sonuç

Kırgız kültüründe annenin kutsal bir yeri vardır. Bu durum Kırgızların mitolojilerinde, atasözlerinde, deyimlerinde ve destanlarında da kendini göstermektedir. Kırgızların anaerkil dönemden kalan inançlarına dair birçok unsurun günümüze kadar ulaştığı ve tutkuyla yaşatıldığı gözlemlenmektedir. Umay Ene ve Bugu Ene kültleri bunlardan yalnızca birkaç tanesidir.

Şarkılar bir toplumun ihtiyaç duyduğu duygusal mesajları içeren sanat ürünleridir. Toplumun talebi ve gündemi şarkıların içeriğini belirler. Kırgızların şarkıları incelenerek günlük hayatlarında neye önem verdikleri, neleri öncelikledikleri ve neleri nasıl hissettikleri anlaşılabilmektedir. Yapılan incelemeler Kırgız şarkılarında anne konusuna yer veren eserlerin dikkate değer bir miktarda olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni annenin Kırgız folklorunda ve popüler kültüründe büyük bir rol oynamasıdır. Kadının ve dolayısıyla annenin Kırgız folklorunda ve Sovyetler dönemi ve sonrasındaki toplumda yer edinen konumu bu durumun sebeplerindendir.

Anne hakkındaki Kırgız şarkılarının tematik açıdan bir hayli zengin olduğu görülmektedir. Anne sevgisi, anne ve çocuğu arasındaki sırdaşlık ve dostluk şarkılarda en çok rastlanan konulardır. Bunun yanında annenin fedakârlığı, çocuğuna sunduğu güzellikler, nimetler; çocuğunu dokuz ay karnında taşıması ve ona hayatı hediye edişi; onu tüm zorluklara rağmen büyütmesi, ona hayat yolunda rehberlik etmesi ve dayanak olması; ona kol kanat girmesi ve merhamet göstermesi; çocuğun annesine duyduğu minnet; uzakta yaşayan veya ölmüş anneye olan özlem; annenin yaşlanması ve anneyi kaybetme endişesi; annenin değerinin anlaşılmasıyla doğan mahcubiyet, özür ve pişmanlık; anne için iyi dilekler ve dua temaları da şarkılarda karşımıza çıkmaktadır.

Şarkıların toplumun hassasiyetlerini yansıtmışından yola çıkarak Kırgızlar için annenin ayrıcalıklı bir yeri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Her şarkı anne için yapılan bir dua, bir ayin gibidir. Kırgızlar şarkılarında anneye olan hislerini haykırmaktan mutluluk duyarlar. Onlar için sanatlarını annelerine ithaf etmeleri bir borç gibidir. Anneye olan duygular şarkılarda en saf haliyle yer alır, mesaj çok açık bir şekilde verilir. Anne, bireyin buhranının veya sevincinin anlatıldığı bir şarkının ikinci derecen bir nesnesi değildir. Anne, bireyin dünya telaşının, varoluş acılarının ve hayat boyu yaptığı hataların anlatıldığı şarkıların içinde yardımcı bir unsur olarak yer almaz. Anne temalı bu şarkıların genelini esas içeriği yalnızca annedir.

Kaynakça

ABDIRAZAKOV, İlyaz (2018). Bar Bol, Apake, <https://www.youtube.com/watch?v=sJiZaqaNHNg> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).

- AKSOY, Hüseyin (2019). Kırgız Destanlarında Kadın Tipler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- AMANOVA, Roza (2016). Ata-Ene Kadının Kim Bilet, <https://www.youtube.com/watch?v=4nZcjj7utCg> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- ATABEKOV, Mirbek (2017). Enekem, <https://www.youtube.com/watch?v=amAbwaSVkUw> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- AYTİEV, Kanatbek (2020). Apama Omur Bersin, <https://www.youtube.com/watch?v=YfCciZtPvs8> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- BAEKOV, Mirlan (2020a). Canım Apam, https://www.youtube.com/watch?v=VgZy_quQ4lM (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- BAEKOV, Mirlan (2020b). Enem, Enem, <https://www.youtube.com/watch?v=Hs0eOxXyzZs> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- BATIROV, Suyun (2022). Enekem, <https://www.youtube.com/watch?v=gUK0skrekKA> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- BERDİBEKOV, Sancar (2022). Keçirgin Apa, <https://www.youtube.com/watch?v=zOLQBTL5Twg> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- CUMABEKOV, Ramis (2022). Apakem, <https://www.youtube.com/watch?v=5Gbi4G84VPo> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- ÇAVDAR, Sevda (2016). “Klasik Türk Şiirinde Anne İmacının Ele Alınış Şekilleri”, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1(2), 103-118.
- DAMİRBEKOV, Temir (2017). Enekebay, <https://www.youtube.com/watch?v=BkxMbT1jE5o> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- DIYKANBAYEVA, Mayramgül (2009). Kırgız Atalar Kültü Ve Kırgız Atalar Kültürünün Yaşayan Kültüre Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- DOBR (2017). Altın Apam, <https://www.youtube.com/watch?v=ZINL19Iuzxo> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- Elektronik Kaynaklar
- İNAN, Abdülkadir (1992). Manas Destanı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KAHRAMAN, Rabia (2017). Kırgız Türkçesinde Kadın Konulu Atasözleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- KALIKOV, Gülcigit (2018). Ene Cönündö Ballada, https://www.youtube.com/watch?v=huDI9QDAo_o (Erişim Tarihi: 05.08.2022).

- KARİMOVA, Samara (2015). Men Düynönü Apam Menen Taanıgam
<https://www.youtube.com/watch?v=J9WfibIczCA> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- KAŞGARLI MAHMUD (1985). Dîvânü Lügâti't-Türk, Cilt I. (çev. Besim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu
- KAYRATOVA, Anjelika (2020). Apakem,
<https://www.youtube.com/watch?v=OmHbvwad0sk> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- MIRZA, Zamir (2017). Allo, Apa,
<https://www.youtube.com/watch?v=b7hTyQLFrC8> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- MOMUNOV, Bayış (2022). Beyişim apam,
<https://www.youtube.com/watch?v=Z7nBr29smzk> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- NARINBAYEVA, Nurzhan Osmanovna (2016). "Totemy-Praroditel'nitsy V Kyrgyzskom Fol'klore, Nauka I Obrazovaniye Segodnya, (7 (8)), 19-23./ Нарынбаева, Н. О. (2016). Тотемы-Прародительницы В Кыргызском Фольклоре. Наука И Образование Сегодня, (7 (8)), 19-23.
- NASİP, Nurlan(2015). Apakemdin Maanayı,
https://www.youtube.com/watch?v=AzwgIc2__Ho (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- NAZMİ (2016). Apakebay,
https://www.youtube.com/watch?v=T_JYxgod7No (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- NURMATOV, Mirlanbek (2008).Kırgız Türkçesindeki Deyimler (Aktarma-İnceleme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- OMOR, Sabina (2020). Altın Apam,
<https://www.youtube.com/watch?v=XT2hCqhK1yM> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- PAKER, K. Oya (2008). "Popüler Müzik, Günlük İdeoloji Ve Benlik İnşası: Sezen Aksu Şarkıları Üzerinden Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (34), 87-106.
- PRİMBERDİEV, Kayrat (2016). Apam Üçün,
<https://www.youtube.com/watch?v=SSQTq7JphJI> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- RAYIMBEKOVA, Dilbar (2020). Apake Irlarıñdı Ukkum Kelet,
<https://www.youtube.com/watch?v=2uvE-XU-pCk> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- SADIRALİEV, Sultan (2012). Apakem,
https://www.youtube.com/watch?v=U_D89ufW3ZU (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- SAGINIÇ (2021). Sagındım, Apa, Sizdi,
<https://www.youtube.com/watch?v=40531-HaJIY> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).

- SATILGANOVA, Gülnur (2008). Apakem, <https://www.youtube.com/watch?v=y8q-qtEHEVA> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- ŞAMŞİEV, Azamat (2020). Apaga Taaringanga Bolboy Eken, <https://www.youtube.com/watch?v=PMUnJq7RRKw> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- ŞER, Aydın (2020). Apakebay, <https://www.youtube.com/watch?v=Bh5AufmdGf4> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- TİLEKEEVA, Dinara (2019). Apam Menen Atama, <https://www.youtube.com/watch?v=PyCpldUj2OU> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- TİLEKEEVA, Dinara (2020). Apama, <https://www.youtube.com/watch?v=jt33em8cxuM> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- TİLENBAEV, Elzar (2013). Asıl Cansız Apakem, <https://qmuz.kz/yrlar2019/9782-jelzar-tilenbaev-asyl-zhansyn-apakem.html> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- TİLENOV, Toygonbay(2020). Apakem, <https://www.youtube.com/watch?v=q4E1MBrTAA4> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- TOSUN, Hülya Yayla (2009). Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- TUMONBAEV, Ernis (2022). Apakem, <https://www.youtube.com/watch?v=mET5n63N3hc> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- VURAL, Feyzan Göher (2011). “Türk Kültürünün Aynası: Türküler”, Fine Arts, 6(3), 397-411.
- YILDIZ Kübra Altın (2018). Türk Kültüründe Atalar Kültü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.